

đuju raditi na sakupljanju i obradi izvorne građe. Otuda su i radovi ove vrste veoma dragocjeni za istorijsku nauku.

U svemu ovome treba istaći i vrlo lijepu tradiciju Akademije nauka i umjetnosti u pogledu izdavanja istorijske građe. Ugledajući se na sadašnju praksu bilo bi korisno da se nastavi sa tom tradicijom.

Dr Pavo Živković

Ljiljana Aleksić-Pejković, POLITIKA ITALIJE PREMA SRBIJI DO 1870. GODINE, Izd. »Naučna knjiga« — Istorijski institut u Beogradu, Beograd 1979, 389 str; ćiril.

Ova knjiga predstavlja modernu i merodavnu naučnu eksplikaciju politike Italije prema Srbiji u drugoj polovini devetnaestog stoleća i rezultat je višegodišnjeg istraživanja u francuskim, italijanskim, bečkim i jugoslovenskim arhivima. Uspešnom upotrebom tako obimne i heterogene mase izvora u pretvaranju sopstvene koncepcije o italijanskoj politici u finalno naučno delo pisac je ostvario čitav niz rezultata i rešenja, koja su unela temeljne izmene u dosadašnja znanja i predstave o italijanskoj politici i italijansko-srpskim odnosima toga vremena.

U knjizi je dat sledeći raspored materije: Posle predgovora (5—II), koji predstavlja obrazloženje teme i njenog značaja za studij italijanske i srpske istorije prošlog stoleća, sledi uvod (11—23). U njemu je ocenjen opšti učinak poraza evropske revolucije 1848—1849. na italijansku politiku u njenom osnovnom i globalnom značenju i ocenjene su posledice koje je imao za politiku Italije prema srpskoj državi. Viši i dalekosežniji smisao i posledica poraza revolucije u evropskim omjerima, pored ostalog, ogleđao se u činjenici da je ona izneverila i neke minimalne nade italijanske levice, čije su mnoge ideje i planovi skončali kao puka ideologija, koja nije prerasla u produktivnu politiku.

Zatim, poraz revolucije rezultirao je rastućom svemoći države, izraženoj u dotada neviđenoj centralizaciji celokupnog života, što je najdirektnije predodredilo pravac i metodologiju delovanja italijanske spoljne politike, u smislu pomeranja naglaska sa revolucije i direktne akcije na diplomatiju i sve čvršću saradnju konzervativnih i umerenih liberalnih snaga na štetu italijanske levice, koja je iz revolucije izašla oslabljena i bila bačena na samu marginu italijanskog političkog života. Tu je ležao stvarni domašaj sloma italijanske revolucije u sklopu opšteg poraza evropske revolucije.

U tome je, uz ostale uzroke, sadržan dobar deo odgovora na pitanje zašto su neki projekti o integraciji revolucije 1848—49 na evropskom planu i prostoru, kao i planovi o federalnom preustrojstvu Balkana i Podunavlja, uz asistenciju italijanske politike i poljske emigracije, doživeli opšti poraz. Iscrpno su objašnjeni svi činiooci i pokretački mehanizmi,

čiji se uticaj u čistom ili modifikovanom vidu izrazio u italijanskoj politici prema srpskoj državi u vidu često dijametralno različitih i protivrečnih opredeljenja nekoliko političkih grupacija, koje su italijansku spoljnu politiku učinili slojevitom i krajnje kontradiktornom.

Uz sve izloženo o italijanskoj spoljnoj politici 1848—49. prema Srbiji i širem balkansko-podunavskom području, u kojoj su se paralelno preplitale i nadmetale strategija revolucije i diplomatije pune kompromisâ, potrebno je konstatovati sledeće: Iako je prisustvo te politike u dunavsko-balkanskom sklopu 1848/49. bilo trajno, a njena uloga izuzetno dinamična, opšti učinak toga drastičnog angažovanja u istočnom pitanju, socijalnim pokretima na turskoj strani, mađarskoj, kao i srpskoj revoluciji u Južnoj Ugarskoj nije bio veliki i on predstavlja pravu meru neuspeha te politike u težnjama da uz neznatne ustupke ostvari zamašne ciljeve.

Takav trend jasno je vidljiv na svim pravcima delovanja te politike u pomenutoj oblasti, koja je pokrete njenih naroda podređivala svojim planovima, koji su vešto prikrivali goli državni egoizam skriven u težnji za teritorijalnom ekspanzijom. Zbog toga, i čitavog niza drugih uzroka, ta se politika u susretu sa pokretima jugoslovenskih naroda 1848/49, i kasnije, suočila sa realnošću koja se nije mogla uklopiti u planove italijanske politike o preobražaju političke karte ovog dela Evrope. U tom neskladu ukorenjen je uzrok činjenici da su u italijansko-srpskim odnosima, pored komponente saradnje i istovetnosti nekih interesa, naglašeno bili vidljivi motivi razilaženja i neusklađenosti, koji su bili nužna posledica različitosti interesa dveju nacionalnih politika.

Akcija Montija u Mađarskoj i Marčela Čerutija u Beogradu 1849,¹⁾ inspirisana i predodređena pokušajima nekih grupa italijanske politike da srpsko-mađarske suprotnosti reše i otklone u duhu interesa te politike, nedvosmisleno ukazuje na tu neusklađenost koja ni revolucijom nije bila prevladana, nego je preživela njenu tragediju i organski urasla u italijansko-srpske odnose u postrevolucionarnom razdoblju.

Prvi deo knjige (23—217) nosi naslov: Pokušaji rešavanja italijanskog pitanja pomoću istočnog, a deli se na šest glava, koje predstavljaju analizu pokretačkih mehanizama italijanske politike na međunarodnom planu i prikaz načinâ na koje se uticaj tih faktora izrazio i razrešio u oblasti italijansko-srpskih odnosa, u kojima je istočno pitanje izvršilo dvostruku funkciju. Bilo je motiv saradnje italijanske i srpske politike, ali i izazov toj saradnji, koji je sve više rastao i dobivao jasne forme oštrog političkog razilaženja.

U glavi prvoj: Srpsko-italijanski odnosi do fancusko-sardinsko-austrijskog rata 1859. godine (27—63) izložen je pregled italijansko-srpskih odnosa do revolucije 1848/49. Objasnjena je njihova uslovljenost istorijom i manifestacija saradnje u sferi kulture i politike, između kojih je — u skladu sa opštom tendencijom toga doba — granica bila fluidna i

¹⁾ Lettera di Monti con cui rifiuta obbedienza all' ordine di richiamo. Archivio di Stato di Torino, Carte politiche diverse. 1849. Cart. 28, Fasc. 172, Belgrado, 9 maggio 1849. Si veda ancora: Relazione di Tecco (l'ambasciatore del Piemonte a Constantinopoli) a de Laney. Archivio di Stato di Torino, Lettere Ministri, Porta Ottomana, 1848—1850, Br. 709, Constantinopoli, 25. april 1849.

gotovo neuhvatljiva. Zatim, opširno su raspravljani i prikazani svi vidovi vezâ kraljevine Sardinije sa srpskom revolucijom u južnoj Ugarskoj i kneževinom Srbijom, koja je životno bila zainteresovana za sudbinu te revolucije i brojnim nitima bila povezana sa njenim vođstvom i srpskim narodom u Monarhiji u celini. Metodološki je dobro sagledana polarizacija u italijanskoj politici i njena strategija prema Srbiji i ocenjeni su pokušaji vezivanja istočnog pitanja sa italijanskim u smislu uključivanja istočnog pitanja kao političkog postulata u borbi za oslobođenje i ujedinjenje italijanskih zemalja u zajedničku državu. Ti pokušaji korišćenja istočnog pitanja bili su zasnovani na pogrešnim premisama, jer su ignorisali osnovne zahteve narodâ i pokreta u balkansko-podunavskom delu Evrope. Ni sám Macini nikada nije u potpunosti shvatio osnovno pitanje — pitanje tesne i organske povezanosti između nacionalnog pitanja i socijalne strukture, tako karakteristične za stvarnost ovog prostora Evrope.

U tome je sadržan deo izazova za istoričara da se pita — koliko je ta država 1848—49, i kasnije, raspolagala sa istinski razrađenom osnovom za uravnoteženu politiku prema internacionalnim procesima toga doba, uključujući svakako i procese, koji su se vršili u Srbiji, odnosno u srpskoj naciji u njenoj sveukupnoj dijaspori na Balkanu i u Podunavlju? Ili, koliko je italijanska politika u odnosu na srpsku državu i naciju sadržavala u sebi právu soluciju za spoljnopolitičke probleme i težnje srpske politike u užem, odnosno srpske nacije u najširem značenju?

Posebna je vrednost ove knjige u tome što je pisac s velikom akribijom i smislom za nijansê istražio i utvrdio socijalnu infrastrukturu italijanskog društva i doveo je u uzročno-posledičnu vezu sa konceptom italijanske politike prema Srbiji. Detaljno je istražena i objašnjena socijalna dinamika i način ponašanja svake od političkih i društvenih grupacija, čije se držanje slivalo u »jedinstvenu« politiku i ocenjena je uloga svake od njih u izgrađivanju politike prema Srbiji.

U glavi drugoj: Srbija i balkanska politika grofa Kavura (1858—1861. godine) (63—90) raspravljen je čitav niz pitanja i pojava u kojima se manifestovala politika Italije prema Srbiji. To su: plan o uvlačenju podunavskih naroda u borbu Sardinije i Francuske protiv Austrije; dolazak sardinskog konzula u Srbiju i otpor francuske vlade njegovoj misiji; pripreme srpske vlade u vezi sa ratom 1859. godine; delatnost konzula Astenga u Beogradu i raspoloženje srpske javnosti u Kneževini i Vojvodini; neuspeh i prekid Astengove misije; taktika grofa Kavura prema pokretu u Podunavlju i na Balkanu 1860—1861. godine i odjek stvaranja Kraljevine Italije u srpskom javnom mnenju.

Glava treća (90—115) posvećena je istočnoj krizi 1861—62. i planovima o rešavanju italijanskog pitanja, a u središtu izlaganja su pokušaji zamene Venecije za Bosnu i Hercegovinu, bez otvaranja istočnog pitanja. Oni su u nešto modifikovanom vidu i ranije bili predlagani kao rešenje za dilemu austrijske politike — da li i dalje težište imperijalne ekspanzije koncentrisati na Evropu, što je kao mogućnost 1848—49. otišlo u nepovrat, ili teritorijalne rekompensacije za gubitak poseda u Italiji tražiti na istoku. To je direktno zadiralo u budućnost Bosne i

Hercegovine. Iz dubine tih planova nametljivo je izrastala opasnost za Srbiju i njenu politiku, a posebno za istorijski cilj te politike — stvaranje jugoslovenske države. Práva mera toga poraza vidi se kada se on uporedi sa planovima nekih evropskih faktora, u kojima su Bosna i Hercegovina tretirane kao područje potencijalne jugoslovenske političke i socijalne revolucije.

Detaljno je prikazana opozicija kralja Viktora Emanuela i Akcione partije vladinoj politici, čiji je uži smisao bio koncentrisan u pokušajima da se pomoću leve vrši pritisak na desnicu da povede aktivniju spoljnu politiku. Istovremeno je pomoću desnice kralj ucenjivao leve snage italijanske politike, što je bilo motivisano borbom protiv republikanizma. U vezi sa ovim manevrom bila je kraljeva inicijativa, učinjena kod francuske vlade u smislu zahteva za pomoć u nastupajućim događajima, od kojih su posebno mesto zauzimala politička previranja i pomeranja u Ugarskoj, gde su, prema kraljevoj proceni, postojali uslovi za ustanak. U tome ga je učvršćivalo uverenje, odnosno činjenica da su Srbija, Transilvanija i Crna Gora bile u vrenju, koje se moglo iskoristiti za ostvarenje nekih planova italijanske politike.

U te planove bili su uključeni Venecija i istočno pitanje. Osnovni smisao plana koji su izradili kralj, predsednik vlade Rataci i Garibaldi, tri najuticajnija faktora italijanske politike, koncentrisan je bio u realističnoj proceni da je ujedinjenje Italije suštinski vezano za paralelnu akciju naroda i pokreta zainteresovanih za rešenje austro-turskog pitanja. Na planu pokušaja da se istočno pitanje iskoristi za ostvarenje planova italijanske politike, organizovan je rad na povezivanju te politike sa ustancima u Hercegovini 1852—1862, Crnom Gorom i Srbijom. Posebne su nade vezivane za treći ustanak u Hercegovini 1861—62.

Postoje nagoveštaji da se u pojedinim krugovima bliskim Garibaldiju i drugim italijanskim revolucionarima, uključujući i neke mađarske revolucionare, ozbiljno računalo sa ustankom u Hercegovini. U izveštaju jednog Garibaldijevog agenta, zaduženog za rad u Hercegovini i Crnoj Gori, doslovno se veli: »Podizaj (ustanak) Hercegovaca jest od najveće važnosti za našu slobodu u opšte. Ja znadem da samo Vašom (crnogorskog kneza Nikole) pomoćju to podizanje (ustanak u Hercegovini iz 1861—62) se porodilo i dosada održava, ali njegova važnost za celo Srbstvo nalaže Crnoj Gori, koja mu je najbliža, svetu dužnos da ga i dalje do proljeća (1862) s celim srcem i snagom podpomaže. Turci su oslabili, oni nam više ne mogu nauditi, samo ako mi budemo složni.«²⁾

U glavi četvrtoj: Pokušaj organizovanja saradnje Srbije i Italije (kraj 1862. — kraj 1864), (117—155), objašnjeni su svi događaji i planovi koji su bili u vezi sa pokušajima saradnje između Italije i Srbije. To su: Lešjaninova misija u Torinu krajem 1862. godine; Macinijeva nastojanja da pomoću srpskih liberala uključi Srbiju u evropsku revoluciju; kriza povodom ustanka u Poljskoj i značaj Srbije za politiku Italije; zakulisna akcija kralja Viktora Emanuela i italijanske vlade u Podunavlju i Srbiji; držanje srpske vlade i Garašininova ponuda za

²⁾ Ovaj izveštaj pisan je u Kotoru 24. januara 1862, a objavio ga je dr Milan Prelog u članku Garibaldiana, »Riječ«, Zagreb, XXVIII, br. 13, str. 4.

savez; kriza oko Šlezvig-Holštajna i nastavak srpsko-italijanske saradnje; napuštanje dogovorne akcije sa Srbijom.

Glava peta (155—185) nosi naslov: Uloga Srbije u ratu Italije protiv Austrije 1866. godine. Sastoji se iz nekoliko poglavlja: zatišje u politici Italije u istočnom pitanju i u odnosima sa Srbijom; podvojenost merodavnih ličnosti u Italiji u pogledu ratne taktike protiv Austrije; nezvanična nastojanja da se Srbija uvuče u diverziju protiv Austrije; odluka italijanske vlade o diverziji — misija generala Tira u Beogradu i, na kraju, akcija Macinija i srpskih liberala i pisanje srpske štampe u vezi sa ratom.

U glavi šestoj (186—220) prikazane su sve pojedinosti u vezi sa italijanskim pitanjem i krizom na istoku do francusko-pruskog rata. Centralni događaji ovoga razdoblja bili su: italo-prusko-austrijski rat kao povod za rascep u koncepciji o strategiji i taktici srpske spoljne politike; rimsko i istočno pitanje u sklopu novih spoljnih okolnosti i unutrašnje situacije u Italiji; pokušaj povezivanja spoljopolitičke akcije Srbije i zakulisne politike grofa Bizmarka prema Balkanu sa planovima italijanske Akcione partije o pokretanju rimskog pitanja.

Kao i prvi, drugi deo knjige (217—334), Italija i spoljopolitički program Srbije, grana se u nekoliko glava, koje predstavljaju iscrpnu analizu strategije italijanske politike prema spoljopolitičkom programu Srbije. Nakon opšteg razmatranja sledi prva glava ovog dela, odnosno sedma u sklopu cele knjige (221—251). U njoj je ocenjen stav Italije prema učvršćenju unutrašnje autonomije Srbije. Data je klasifikacija glavnih događaja srpske istorije toga vremena, onim redosledom kojim su sledili.

Glava osma (252—280) nosi naslov: Stav prema koncepciji o Dunavskoj konfederaciji i o nezavisnoj jugoslovenskoj državi. Iz sveukupnosti te problematike posebno su istraženi i objašnjeni sledeći momenti: italijanski vodeći krugovi i prvi planovi o političkoj budućnosti podunavsko-balkanskog područja, gde je razmotrena čitava lepeza planova, koncepcija i projekata, koji su se izrazili u italijanskoj politici. Zajednički im je bio cilj da se pomoću balkansko-podunavskih naroda i političkih pokreta realizuju spoljopolitički planovi te politike u ovom delu sveta.

Svestrano je prikazana koncepcija grofa Kavura i taktika kojom se ona želela pretvoriti iz činjenice u stvarnost. Zatim, data je ocena političke koncepcije Macinija, s posebnim naglaskom na prikaz srpskog pitanja u Macinijevoj i tzv. Kaninijevoj koncepciji o konfederaciji u Podunavlju i na Balkanu. Kritički je ocenjena suština i istorijski domašaj ove koncepcije koja je, i pored nekih primamljivih rešenja za Srbiju, u svom osnovnom značenju bila opasan mamac za srpsku politiku i sadržavala u sebi krupno iskušenje za jugoslovenske narode, a posebno za ideju o stvaranju jugoslovenske države. Ta i neke druge koncepcije izrasle iz italijanske politike toliko su bile maglovite i nerealne, da su ignorisale životne interese jugoslovenskih naroda, uključujući i srpski.

Dobra strana i jedne i druge koncepcije bila je u tome što su sa državale u sebi zahtev za oslobođenjem i ujedinjenjem neoslobođenih naroda u balkansko-podunavskom području i to njihovim sopstvenim snagama, uz isključenje velikih sila i njihovih interesa. Plastično je ob-

jašnjen proces sazrevanja raspoloženja italijanske politike prema Srbiji kao jezgru buduće jugoslovenske države. Dozrevanje te politike u ubeđenju da bi jedna snažna jugoslovenska država predstavljala sigurnu branu imperijalnoj ekspanziji velikih sila, u prvom redu Austrije, bilo je, međutim, krivudav i tegoban proces obračunavanja italijanske politike sa samom sobom.

Glava deveta (281—308), Prihvatanje nacionalnog programa srpske vlade, sadrži analizu spoljnopolitičke taktike srpske vlade. Dosta prostora zauzima prikaz italijanske politike, koja se svodila na dilemu — jugoslovenska država na čelu sa Srbijom ili unutar Austrije. Na kraju ove glave prikazana je procedura opredeljivanja italijanske politike za spoljnopolitičku koncepciju srpske vlade. To je bio krupan uspeh srpske politike, jer je još jedna velika sila bila pridobivena za ideju da se srpska država podrži u težnjama da izraste u državu istinski sposobnu da održi svoju nezavisnost u odnosu na Austriju i Rusiju.

Glava deseta (309—337), Italija i promena spoljnopolitičkog kursa Srbije, sastavljena je iz nekoliko poglavlja u kojima su detaljno istraženi i objašnjeni sledeći momenti: prekid sa politikom oslonca na Rusiju i neposredne posledice rusko-srpskog udaljavanja; rešavanje srpskog pitanja samo u Turskoj i van opštih jugoslovenskih okvira; stav prema prougarskoj orijentaciji Srbije; kolebanja i strepnje italijanske politike u vezi sa sazrevanjem prusko-francuskog sukoba, odnosno rata. Iz toga je proisticao strah političkih krugova u Italiji, posebno u njihovoj istočnoj politici. U tom okviru posebnu je zabrinutost u italijanskoj politici izazivalo pitanje političke orijentacije Srbije u tadašnjim evropskim pomeranjima i razračunavanjima, koja su iz osnova izmenila sudbinu pojedinih država i nacija.

Zaključak (339—360) je dat na srpskohrvatskom i italijanskom jeziku i predstavlja preglednu sintezu rešenja izloženih u knjizi.

Na kraju, treba odati puno priznanje Istorijskom institutu u Beogradu koji je ovu krupnu oblast italijanske i srpske istorije devetnaestog stoleća uvrstio u plan svoga rada, a posebno piscu, Ljiljani Aleksić-Pejković, čijom je zaslugom ova problematika iz projekta prerasla u naučno delo velike vrednosti.

Mr Dušan Berić

Dr Branislav Gligorijević, PARLAMENT I POLITIČKE STRANKE U JUGOSLAVIJI (1919—1929), Institut za savremenu istoriju i Narodna knjiga, Beograd, 1979, str. 420.

Pojava studije o jugoslovenskom parlamentu i političkim strankama iz pera dr Branislava Gligorijevića svakako je morala izazvati pažnju naučne javnosti. Gligorijević je afirmisano ime u našoj istorijskoj nauci i istaknuti poznavalac političke istorije Kraljevine Jugoslavije. Svim svojim dosadašnjim radovima pisac najnovije studije predstavio se kao